

การพัฒนาศาลยุติธรรมสู่ระบบดิจิทัล: แนวทางเชิงนโยบายและการบริหารงานยุติธรรม Digital Transformation of the Thai Judiciary: Policy Directions and Justice Administration

ภารดี นະศิริรันต์

ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

Pharadee Nasirirun

The Juvenile and Family Court of Sing Buri Province, Sing Buri Province, Thailand

E-mail: p.nasirirun@gmail.com

Received: November 17, 2025; Revised: April 1, 2026; Accepted: April 7, 2026

บทคัดย่อ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา กระบวนการยุติธรรมของไทยได้เข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม แม้การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและความรวดเร็วของกระบวนการพิจารณาคดี แต่ในทางปฏิบัติยังคงปรากฏข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและเชิงกระบวนการ เช่น ความไม่พร้อมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีของประชาชน ตลอดจนข้อจำกัดทางกฎหมายในการรองรับกระบวนการพิจารณาคดีในรูปแบบดิจิทัล ส่งผลให้การพัฒนาศาลดิจิทัลยังไม่สามารถตอบสนองต่อทั้งประสิทธิภาพและความเป็นธรรมได้อย่างสมดุล

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษากระบวนการและรูปแบบการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหารงานและการพิจารณาคดีของศาล รวมถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและกระบวนการทำงาน (2) วิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนผ่านสู่ศาลดิจิทัลต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน ทั้งด้านการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ความเป็นธรรมในการพิจารณาคดี ความเท่าเทียมในการใช้เทคโนโลยี และการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล และ (3) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและ

ข้อจำกัดเชิงปฏิบัติในการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในกระบวนการยุติธรรมของประเทศไทย และเสนอแนวทางเชิงนโยบายและมาตรการบริหารงานที่สามารถนำไปใช้ได้จริง โดยสอดคล้องกับหลักนิติธรรมและบริบทของสังคมไทย

การศึกษานี้ใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากกฎหมาย นโยบายสาธารณะ และงานวิชาการที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ ผลการศึกษาพบว่า การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น ระบบยื่นฟ้องทางอิเล็กทรอนิกส์ (e-Filing) การพิจารณาคดีผ่านระบบวิดีโอคอนเฟอเรนซ์ และฐานข้อมูลคำพิพากษาออนไลน์ สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ ลดระยะเวลาในการดำเนินคดี และเสริมสร้างความโปร่งใสของกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้ แนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับการพัฒนาศาลดิจิทัลในต่างประเทศ เช่น ประเทศสิงคโปร์และสาธารณรัฐเกาหลี ที่มีการนำระบบศาลอิเล็กทรอนิกส์และเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการบริหารจัดการคดีอย่างเป็นระบบ

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนผ่านสู่ศาลดิจิทัลยังนำมาซึ่งความท้าทายสำคัญในหลายมิติ โดยเฉพาะผลกระทบต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน กลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่อาจเข้าถึงเทคโนโลยีได้ อย่างจำกัด ความเสี่ยงด้านความมั่นคงปลอดภัยของข้อมูล ตลอดจนข้อจำกัดในกระบวนการพิจารณาคดีในรูปแบบดิจิทัลที่อาจส่งผลกระทบต่อความเป็นธรรมของคู่ความ

บทความนี้เสนอว่า การพัฒนาศาลยุติธรรมสู่ระบบดิจิทัลควรดำเนินควบคู่กับการกำหนดกรอบนโยบายและมาตรการกำกับดูแลที่ชัดเจน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะของบุคลากร การกำหนดมาตรฐานการเข้าถึงศาลออนไลน์อย่างเท่าเทียม และการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมกับการคุ้มครองสิทธิของประชาชน ทั้งนี้ ผลการศึกษานี้สามารถใช้เป็นแนวทางเชิงนโยบายและการบริหารงานยุติธรรมของไทยในยุคดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: ศาลดิจิทัล, เทคโนโลยีสารสนเทศ, กระบวนการยุติธรรม, หลักนิติธรรม, สิทธิของประชาชน

Abstract

Over the past decade, Thailand's justice system has been steadily moving toward digital transformation. While the adoption of information technology has improved efficiency and accelerated court procedures, practical challenges remain. These include institutional readiness, unequal access to technology among citizens, and legal constraints that do not fully accommodate digital processes. As a result, the development of digital courts has yet to achieve a balance between efficiency and fairness.

This article aims to (1) examine how digital technologies are being integrated into court administration and adjudication, including related structural and procedural changes; (2) analyze the implications of digital transformation for fundamental rights, particularly in terms of access to justice, fairness in proceedings, technological equality, and data protection; and (3) identify practical challenges in implementing digital justice in Thailand, along with proposing policy directions and administrative measures that are both feasible and consistent with the rule of law.

The study adopts a documentary research approach, drawing on legal frameworks, policy documents, and academic literature from both domestic and international sources. The findings suggest that technologies such as e-filing systems, video conferencing, and online judgment databases have contributed to greater efficiency, reduced case processing time, and enhanced transparency. These developments are consistent with trends observed in countries such as Singapore and the Republic of Korea, where digital court systems and AI-based tools have been more systematically implemented.

At the same time, the transition to digital courts raises several important concerns. These include its impact on fundamental rights, particularly for vulnerable groups with limited access to digital tools, as well as risks related to data security and

privacy. In addition, certain aspects of digital proceedings may affect the quality and fairness of judicial processes in practice.

The article argues that the move toward digital justice should be accompanied by clear policy frameworks and regulatory safeguards. Particular attention should be given to strengthening digital competencies among court personnel, ensuring equitable access to online justice services, and establishing robust data protection mechanisms. Achieving a meaningful balance between efficiency and fairness is essential. The findings of this study can serve as a practical reference for shaping justice policy and court administration in Thailand’s digital era.

Keyword: Digital courts, Information technology, Judicial process, Rule of law, Citizens’ rights

1. บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมในหลายมิติ รวมถึงกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเดิมเป็นระบบที่อาศัยเอกสารและการดำเนินการแบบดั้งเดิม การนำเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาประยุกต์ใช้ในศาล เช่น ระบบยื่นฟ้องทางอิเล็กทรอนิกส์ (e-Filing) การพิจารณาคดีผ่านระบบวิดีโอคอนเฟอเรนซ์ และฐานข้อมูลคำพิพากษาออนไลน์ ได้ช่วยเพิ่มความรวดเร็ว ลดต้นทุน และเสริมสร้างความโปร่งใสของกระบวนการยุติธรรมอย่างมีนัยสำคัญ¹ โดยเทคโนโลยีดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือเชิงเทคนิค หากแต่เป็นกลไกสำคัญในการยกระดับประสิทธิภาพของการบริหารงานศาลและการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชน

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสารสนเทศส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมในหลายมิติ อาทิ รูปแบบการดำเนินคดี การบริหารจัดการศาล และการเข้าถึงสิทธิของประชาชน การนำ

¹ ญัฐนิชา คชะชา, การศึกษารูปแบบการจัดเก็บและบริหารข้อมูลอัตลักษณ์บุคคลเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในศาลยุติธรรม (กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2567), 2.

ระบบ e-Filing การพิจารณาคดีผ่าน Video Conference และฐานข้อมูลคำพิพากษาออนไลน์มาใช้ ช่วยเพิ่มความสะดวก รวดเร็ว และความโปร่งใสของกระบวนการ² อีกทั้งยังช่วยลดต้นทุนทั้งทางตรง และทางอ้อม เช่น ค่าเดินทางและภาระเอกสาร พร้อมทั้งเอื้อให้การจับกุมพยานหลักฐานและการ ติดตามสถานะคดีเป็นไปอย่างมีระบบมากยิ่งขึ้น รวมถึงเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่ห่างไกล สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้สะดวกขึ้น³ อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพดังกล่าวมิได้เกิดขึ้น อย่างเท่าเทียมในทุกบริบท โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ยังขาดความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานและการ เข้าถึงเทคโนโลยี

ในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล กระบวนการยุติธรรมจำเป็นต้องดำเนินไปอย่างรวดเร็ว โปร่งใส และไม่เลือกปฏิบัติ แต่ขณะเดียวกันยังต้องคงไว้ซึ่งหลักความยุติธรรมในการค้นหาความจริงและการ ใช้ดุลพินิจของศาล การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (AI) และ Big Data มาใช้ สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการคดีและการวิเคราะห์ข้อมูลพยานหลักฐานได้อย่างเป็น ระบบ⁴ อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดังกล่าวได้เปิดให้เกิดข้อถกเถียงเชิงวิชาการเกี่ยวกับ ความเป็นธรรมของอัลกอริทึม (Algorithmic Fairness) ในกระบวนการยุติธรรม และความเสี่ยงของ อคติในระบบอัตโนมัติ Kharlanov และ Morozova (2024) ชี้ให้เห็นว่า หลายประเทศได้เริ่มนำ AI และ Big Data มาใช้ในการบริหารคดีเพื่อลดภาระงานของศาล⁵ ขณะที่ Binns (2024) เสนอว่าการใช้ เทคโนโลยีดังกล่าวจำเป็นต้องมีกลไกกำกับดูแลด้านจริยธรรมและกฎหมายอย่างเข้มงวด เพื่อ

² พรทิพย์ เตชะสมบุญนากิจ และกรวิวัฒน์ ปุณยวุฒิปรีดา, “การประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในกระบวนการยุติธรรม: แนวโน้มปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต,” *วารสารปัญญาประดิษฐ์และกฎหมาย* 12, ฉบับที่ 2 (2567): 45–63.

<https://doi.org/10.1007/s44230-024-00074-2>

³ วิรุจน์ วิโรจน์ธนากุล, *ความพร้อมของบุคลากรภาครัฐกับการปรับใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการให้บริการประชาชน ของสำนักงานศาลยุติธรรม : กรณีศึกษากลุ่มงานช่วยพิจารณาคดี สำนักงานศาลยุติธรรมช่วงเวลา พ.ศ. 2562 – พ.ศ. 2564*. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564.

⁴ สำนักงานกิจการยุติธรรม, “กระบวนการยุติธรรมทางอาญาในเศรษฐกิจดิจิทัล,” สืบค้นเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2568 จาก <https://justicechannel.org/watch/sym18-2>

⁵ Kharlanov, A., & Morozova, T., “Application of artificial intelligence in justice: Current trends and prospects. *Artificial Intelligence and Law Review*,” 12(2), (2024): 45–63. <https://doi.org/10.1007/s44230-024-00074-2>

ป้องกันการละเมิดสิทธิของบุคคล⁶ ประเด็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการสร้างสมดุลระหว่างประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรมดิจิทัล

ในบริบทระหว่างประเทศ ระบบศาลอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Court System) หรือ e-Court ได้กลายเป็นแนวปฏิบัติสำคัญในหลายประเทศ⁷ โดยเฉพาะประเทศสิงคโปร์ที่พัฒนาระบบ Online Court และนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม⁸ รวมถึงสาธารณรัฐเกาหลีที่พัฒนาระบบ Electronic Case Filing System (ECFS) และ E-Court อย่างเป็นระบบ ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและความโปร่งใสในการดำเนินคดีอย่างชัดเจน⁹ ตัวอย่างสำคัญคือ การพัฒนาระบบ Electronic Case Filing System (ECFS) และ E-Court System ซึ่งเริ่มใช้ครั้งแรกในปี ค.ศ. 2010 สำหรับคดีทรัพย์สินทางปัญญา ก่อนขยายผลสู่คดีแพ่ง คดีครอบครัว และคดีปกครองในปีต่อมา ระบบดังกล่าวช่วยลดการใช้เอกสารกระดาษ โดยเปลี่ยนเป็นการจัดเก็บข้อมูลคดีในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ ทำให้คู่ความสามารถยื่นฟ้องและติดต่อกับศาลผ่านเครือข่ายออนไลน์ได้ทุกที่ทุกเวลา ทั้งยังเสริมความปลอดภัยของข้อมูลด้วยระบบป้องกันการโจรกรรมขั้นสูง รวมถึงการเข้ารหัสไฟล์ในรูปแบบ PDF การพัฒนานี้จึงสะท้อนแนวทางสำคัญของการบริหารงานยุติธรรมสมัยใหม่ที่ผสานเทคโนโลยีเข้ากับหลักนิติธรรม เพื่อธำรงสิทธิของประชาชนพร้อมกับการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรม¹⁰

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในทางปฏิบัติของประเทศไทย พบว่ายังมีข้อจำกัดที่สำคัญในการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ เช่น การขอคัดฟ้องฝากขังผ่านระบบทางไกลที่ต้องอาศัยความร่วมมือของหน่วยงานและอุปกรณ์ การไต่สวนหรือการสืบพยานผ่านวิดีโอคอนเฟอเรนซ์ที่อาจส่งผลกระทบต่อ

⁶ Binns, R., “Artificial intelligence in the judiciary: A critical view,” *Futures*, 154, (2024): 103268. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2024.103268>

⁷ ปาลวิ สรรวุฒ, *การยอมรับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศต่อระบบศาลอิเล็กทรอนิกส์ (e-Court) ของข้าราชการตุลาการศาลยุติธรรมไทย, คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 2557. น.5

⁸ ชัชวาลย์ ช้องคำ, *การพัฒนาระบบสำนักงานความอิเล็กทรอนิกส์เพื่อการบริหารจัดการคดีของศาลยุติธรรม, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 2567. น.66.

⁹ เฉลิมชัย ครุฑหา, “ศาลฎีกาเกาหลีและระบบศาลอิเล็กทรอนิกส์,” *ตุลพาห, สำนักงานกฎหมายและวิชาการศาลยุติธรรม, สำนักงานศาลยุติธรรม*, 1(66), (2562): มกราคม-เมษายน.

¹⁰ ธิติพงศ์ ภัทรพัฒน์กุล, *ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารจัดการข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศกระบวนการยุติธรรม, คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์*, 2561. น.95

ประเมินพยานหลักฐาน รวมถึงข้อจำกัดของระบบบันทึกภาพและเสียงสำหรับการพิจารณาของศาลชั้นอุทธรณ์ ตลอดจนปัญหาเรื่องเขตอำนาจศาลในกรณีที่กระบวนการพิจารณาเกิดขึ้นในลักษณะไร้พรมแดนทางกายภาพ ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาศาลดิจิทัลมิใช่เพียงประเด็นเชิงเทคโนโลยี แต่เป็นประเด็นเชิงโครงสร้าง กฎหมาย และความเสมอภาคในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม นอกจากนี้ ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide) ยังคงเป็นประเด็นสำคัญ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้มีรายได้น้อย และประชาชนในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งอาจเผชิญข้อจำกัดในการเข้าถึงระบบศาลดิจิทัล¹¹ ส่งผลให้เกิดความท้าทายต่อหลักความเสมอภาคและความเป็นธรรมของกระบวนการยุติธรรม

ดังนั้น การพัฒนาศาลยุติธรรมสู่ระบบดิจิทัลจำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปกับการกำหนดกรอบนโยบายและมาตรการบริหารงานที่ชัดเจน โดยคำนึงถึงทั้งประสิทธิภาพ ความโปร่งใส และการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชนอย่างแท้จริง

2. นิยามศัพท์เฉพาะ

การบริหารงานยุติธรรม (Justice Administration) หมายถึง กระบวนการจัดการ การประสานงานทุกขั้นตอนภายในระบบยุติธรรม เพื่อให้การดำเนินคดีเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส ยึดมั่นในหลักนิติธรรม พร้อมสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของสิทธิ กระบวนการดังกล่าวครอบคลุมทั้งการกำหนดนโยบาย การจัดสรรทรัพยากร การติดตามผล รวมถึงการพัฒนากลไกสนับสนุน เพื่อให้ศาลสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเป็นระบบ

ระบบดิจิทัล (Digital Transformation) หมายถึง การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ควบคู่กับเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ในกระบวนการยุติธรรม เพื่อยกระดับประสิทธิภาพของการทำงาน ลดความซ้ำซ้อนของขั้นตอน และทำให้การดำเนินคดีเป็นไปอย่างรวดเร็ว สร้างความโปร่งใสของการดำเนินคดี รวมถึงระบบ e-Filing การพิจารณาคดีผ่านวิดีโอคอนเฟอเรนซ์ ไปจนถึงการจัดเก็บคำพิพากษาในฐานข้อมูลออนไลน์

¹¹ เจษฎา สรณวิช, การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีบล็อกเชนในศาลยุติธรรมไทย, สาขาวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยสยาม, 2564.

การเปิดเผยข้อมูล (Disclosure) หมายถึง การจัดให้ข้อมูลด้านคดี ความเคลื่อนไหวของกระบวนการยุติธรรม รวมถึงข้อมูลเชิงนโยบาย สามารถเข้าถึงได้โดยคู่ความและสาธารณชน ภายใต้กรอบของกฎหมายและมาตรฐานความโปร่งใสที่ยอมรับในระดับสากล

3. กรอบแนวคิดและทฤษฎี

การพัฒนาศาลสู่ระบบดิจิทัล (Digital Judiciary) สอดคล้องกับแนวคิด Digital Transformation in Justice ที่มุ่งเน้นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อยกระดับประสิทธิภาพ ความโปร่งใส รวมถึงความสามารถในการตรวจสอบของกระบวนการยุติธรรม¹² ตัวอย่างเช่น การใช้ระบบ e-Filing การประชุมทางไกลผ่าน Video Conference และฐานข้อมูลคำพิพากษาออนไลน์ ช่วยให้การพิจารณาคดีดำเนินไปอย่างรวดเร็ว แม่นยำ พร้อมเข้าถึงได้ง่ายสำหรับประชาชน นอกจากนี้ การนำเทคโนโลยีมาใช้อีกยังเปิดโอกาสให้ศาลสามารถติดตามประสิทธิภาพการทำงานของเจ้าหน้าที่และปรับปรุงขั้นตอนภายในองค์กรอย่างต่อเนื่อง

ในอีกด้านหนึ่ง ประสิทธิภาพดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นอย่างเท่าเทียมในทุกบริบท โดยเฉพาะในกระบวนการยุติธรรมของประเทศไทยที่ยังมีข้อจำกัดเชิงปฏิบัติ เช่น ความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐานในการรองรับการพิจารณาทางไกล การใช้ระบบวิดีโอคอนเฟอเรนซ์ในขั้นตอนสืบพยานที่อาจส่งผลกระทบต่อประเมิณความน่าเชื่อถือของพยาน ตลอดจนข้อจำกัดของระบบบันทึกภาพและเสียงที่ใช้ประกอบการพิจารณาของศาลชั้นอุทธรณ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนผ่านสู่ศาลดิจิทัลจำเป็นต้องพิจารณาควบคู่ทั้งมิติเทคโนโลยีและบริบทเชิงกระบวนการยุติธรรม

อย่างไรก็ตาม การประยุกต์เทคโนโลยีเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อความสำเร็จของศาลดิจิทัล การนำ ทฤษฎีระบบสังคม-เทคนิค (Socio-Technical Systems Theory) มาใช้ ชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างเทคโนโลยี กระบวนการทำงาน และผู้ใช้บริการ¹³

¹² Binns, R., “Algorithmic accountability and public reason,” *Philosophy & Technology*, 31(4), (2018): 543-556.

¹³ Trist, E. L., & Bamforth, K. W., “Some social and psychological consequences of the longwall method of coal-getting: An examination of the psychological situation and defences of a work-group in relation to the social structure and technological content of the work-system,” *Human Relations*, 4(1), (1951): 3-38.

กล่าวคือ การนำ AI และ Big Data เข้ามาใช้ในการศาลจำเป็นต้องสอดคล้องกับโครงสร้างองค์กร ความสามารถของบุคลากร รวมถึงความคาดหวังของผู้ใช้บริการ เพื่อสร้างสมดุลระหว่าง ประสิทธิภาพกับความเป็นธรรม อีกทั้งการพิจารณาองค์ประกอบทางสังคมช่วยให้การออกแบบ ระบบดิจิทัลเหมาะสมกับบริบทการทำงานของศาลและความต้องการของผู้ใช้อย่างแท้จริง ในทาง ปฏิบัติ หากขาดการบูรณาการดังกล่าว การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการศาลอาจไม่เพียงไม่เพิ่ม ประสิทธิภาพ แต่ยังอาจสร้างภาระใหม่ให้กับบุคลากร หรือก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึง กระบวนการยุติธรรมของประชาชน

ในด้านสิทธิและความเท่าเทียม การนำระบบอัตโนมัติและ AI มาใช้จำเป็นต้องคำนึงถึง ความเป็นธรรมของอัลกอริทึม (Algorithmic Fairness) พร้อมทั้งความเสมอภาคทางดิจิทัล (Digital Equity) เพื่อป้องกันอคติที่อาจเกิดขึ้นและส่งเสริมการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เช่น ผู้สูงอายุ ผู้พิการ หรือประชาชนในพื้นที่ห่างไกล¹⁴ ทั้งนี้ ในกรณีที่มี การนำระบบอัตโนมัติมาใช้ในการคัดกรองหรือจัดลำดับคดี หากขาดความโปร่งใสในการออกแบบ อัลกอริทึม อาจนำไปสู่ความเอนเอียงเชิงระบบและกระทบต่อสิทธิของคู่ความในคดีได้อย่างมี นัยสำคัญ

การสร้างความโปร่งใสและความเชื่อมั่นของประชาชนต่อศาลดิจิทัล จำเป็นต้องอาศัย Open Data และ Transparency โดยเปิดเผยข้อมูลในระดับที่เหมาะสมตามหลักการ Open Government Data (OGD) เพื่อให้ประชาชนสามารถตรวจสอบกระบวนการยุติธรรมออนไลน์ได้ อย่างชัดเจน¹⁵ การจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบยังช่วยสนับสนุนการติดตามประสิทธิภาพของการ ดำเนินงาน และสร้างมาตรฐานการทำงานที่สามารถตรวจสอบได้ อย่างไรก็ตาม การเปิดเผยข้อมูลใน กระบวนการยุติธรรมจำเป็นต้องคำนึงถึงข้อจำกัดด้านความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของ ข้อมูล โดยเฉพาะในคดีที่มีข้อมูลอ่อนไหว ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการกำหนดกรอบการกำกับ ดูแลที่เหมาะสม

¹⁴ Kontiainen, L., & Koulu, R., & Sankari, S., "Research agenda for algorithmic fairness studies: Access to justice lessons for interdisciplinary research. *Frontiers in Artificial Intelligence*," 5 (2022): 882134.

¹⁵ Bannister, F., & Connolly, R., ICT, "public values and transformative government: A framework and programme for research," *Government Information Quarterly*, 31(1), (2014)

โดยสรุป กรอบแนวคิดและทฤษฎีสำหรับศาลดิจิทัลนี้บูรณาการมิติเทคโนโลยี การบริหารจัดการองค์กร และการคุ้มครองสิทธิของประชาชนอย่างสมดุล โดยเน้นให้เห็นว่าการนำแนวคิดเชิงทฤษฎีไปใช้ในบริบทของประเทศไทย จำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์เชิงปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้สามารถกำหนดนโยบายและแนวทางการบริหารงานที่นำไปใช้ได้จริง ไม่ใช่เพียงการนำเทคโนโลยีมาใช้ในเชิงเครื่องมือเท่านั้น

4. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการและรูปแบบการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหารงาน รวมถึงการพิจารณาดี ผลของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและกระบวนการทำงานของศาล
2. เพื่อศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนผ่านสู่ศาลดิจิทัลต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน ทั้งด้านการเข้าถึงศาล ความเป็นธรรมในการพิจารณาคดี ความเท่าเทียมในการใช้เทคโนโลยี รวมถึงความเป็นส่วนตัวของข้อมูลส่วนบุคคล
3. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและข้อจำกัดเชิงปฏิบัติในการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการกระบวนการยุติธรรมของประเทศไทย และเสนอแนวทางเชิงนโยบายและมาตรการบริหารงานที่สามารถนำไปใช้ได้จริง โดยสอดคล้องกับหลักนิติธรรมและบริบทของสังคมไทย

5. วิธีดำเนินการวิจัย (Materials and Methods)

บทความวิชาการนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์เชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นการรวบรวมและประเมินข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศาลยุติธรรมเข้าสู่ระบบดิจิทัล ในมิติของการบริหารงานยุติธรรมและการนำไปใช้ในทางปฏิบัติ เนื่องจากหัวข้อวิจัยมีลักษณะเชิงนโยบาย จึงไม่มีการเก็บข้อมูลจากผู้เข้าร่วมการศึกษา หรือทำการสัมภาษณ์ใด ๆ

แหล่งข้อมูลหลักประกอบด้วย กฎหมายและระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติองค์กรศาลยุติธรรม กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล รวมถึงบทความวิชาการ งานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ รายงานและเอกสารนโยบาย

ของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานศาลและเทคโนโลยีดิจิทัล นอกจากนี้ การศึกษายังให้ความสำคัญกับเอกสารที่สะท้อนการดำเนินงานในทางปฏิบัติของกระบวนการยุติธรรมไทย เช่น แนวทางการใช้ระบบพิจารณาทางไกล (Video Conference) ในชั้นฝากขังและการสืบพยาน ระบบการบันทึกภาพและเสียงเพื่อการพิจารณาคดี รวมถึงแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการยื่นฟ้องและการจัดการคดีผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ข้อจำกัดและความท้าทายเชิงปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

การรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยการค้นหาเอกสารทางวิชาการและนโยบายจากฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้ เช่น ThaiJO, Google Scholar, Scopus และเว็บไซต์ราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสร้างกรอบข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งประเด็นเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ

หลังจากรวบรวมข้อมูล ข้อมูลทั้งหมดถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อระบุแนวโน้มการเปลี่ยนผ่านสู่ศาลดิจิทัลในหลายมิติ ทั้งด้านเทคโนโลยี กระบวนการบริหาร และการให้บริการประชาชน

โดยการวิเคราะห์มุ่งเน้นการเชื่อมโยงแนวคิดเชิงทฤษฎีกับสภาพปัญหาในทางปฏิบัติ ของกระบวนการยุติธรรมไทย เช่น ข้อจำกัดของการพิจารณาคดีผ่านระบบทางไกล ผลกระทบต่อการประเมินพยานหลักฐาน ปัญหาความพร้อมของหน่วยงาน และข้อจำกัดด้านเขตอำนาจศาลในบริบทดิจิทัล พร้อมทั้งประเมินผลกระทบต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน เช่น การเข้าถึงความยุติธรรมของกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ความเป็นธรรมในการพิจารณาคดี ความเท่าเทียมในการใช้เทคโนโลยี และความเป็นส่วนตัวของข้อมูล

ขั้นตอนสุดท้ายเป็นการสังเคราะห์ผลการศึกษา (Synthesis) เพื่อสร้างกรอบแนวทางเชิงนโยบายและมาตรการบริหารงานยุติธรรมที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงหลักนิติธรรม สิทธิมนุษยชน และมาตรฐานการบริหารงานศาล การสังเคราะห์ดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานของการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Analysis) เพื่อประเมินทั้งประโยชน์และข้อจำกัดของการนำเทคโนโลยีมาใช้ในศาล โดยพิจารณาว่าเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น e-Filing, Video Conference และ AI สามารถเพิ่มประสิทธิภาพของศาลได้เพียงใด และในขณะเดียวกันก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อความเป็นธรรมและความเสมอภาคอย่างไร

ผลการศึกษานี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการกำหนดนโยบายและปรับปรุงการบริหารงานศาลดิจิทัลให้สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทย โดยเน้นให้เกิดความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมและการคุ้มครองสิทธิของประชาชน บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงเชิงปฏิบัติ ไม่ใช่เพียงการวิเคราะห์ในเชิงแนวคิด

6. ผลการศึกษา (Result)

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและประเด็นสำคัญในการพัฒนาศาลยุติธรรมสู่ระบบดิจิทัล ทั้งในมิติของนโยบาย การบริหารจัดการ และการคุ้มครองสิทธิของประชาชน โดยการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวจะช่วยยกระดับประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรม แต่ยังคงเผชิญข้อจำกัดด้านความเท่าเทียมในการเข้าถึง ความมั่นคงของข้อมูล และความพร้อมของบุคลากรในระบบศาล โดยผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ปัญหาสำคัญได้อยู่ที่การขาดเทคโนโลยี แต่เป็นข้อจำกัดในการนำเทคโนโลยีไปใช้ในทางปฏิบัติให้สอดคล้องกับบริบทของกระบวนการยุติธรรมไทย บทความนี้จำแนกผลการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) การพัฒนาศาลยุติธรรมเข้าสู่ระบบดิจิทัล (2) ผลกระทบต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน และ (3) แนวทางเชิงนโยบายและการบริหารงานยุติธรรมสำหรับศาลไทย ดังนี้

6.1 การพัฒนาศาลยุติธรรมเข้าสู่ระบบดิจิทัล

การพัฒนาศาลยุติธรรมเข้าสู่ระบบดิจิทัลของไทยมีความก้าวหน้าอย่างเห็นได้ชัด โดยมีการนำระบบ e-Filing, Video Conference และฐานข้อมูลคำพิพากษาออนไลน์มาใช้ ส่งผลให้กระบวนการพิจารณาคดีมีความรวดเร็วและโปร่งใสมากขึ้น สอดคล้องกับแนวโน้มของ Kharlanov และ Morozova (2024) ที่กล่าวถึงการพัฒนา “Hybrid Justice System” อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์เชิงปฏิบัติพบว่า การใช้ระบบดังกล่าวยังมีข้อจำกัดในหลายขั้นตอน เช่น การใช้ Video Conference ในชั้นฝากขังหรือสืบพยานที่อาจไม่เอื้อต่อการประเมินพฤติการณ์ของคู่ความและพยานอย่างรอบด้าน รวมถึงข้อจำกัดของระบบบันทึกภาพและเสียงที่ยังไม่สามารถรองรับการตรวจสอบย้อนหลังในทุกกรณีได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6.2 ผลกระทบของศาลดิจิทัลต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน

การเปลี่ยนผ่านสู่ระบบดิจิทัลมีผลกระทบโดยตรงต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน โดยเฉพาะการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของกลุ่มเปราะบาง และการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Binns (2024) ผลการศึกษาพบว่า แม้ระบบดิจิทัลจะเพิ่มความสะดวก แต่ในทางปฏิบัติกลับสร้างภาระใหม่ให้กับประชาชนบางกลุ่ม เช่น การยื่นคำร้องผ่านระบบ e-Filing ที่ต้องอาศัยทักษะดิจิทัลและอุปกรณ์ที่เหมาะสม หรือการเข้าร่วมการพิจารณาผ่านระบบออนไลน์ที่ขึ้นอยู่กับความเสถียรของเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

นอกจากนี้ กลุ่มผู้ด้อยโอกาส เช่น ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และประชาชนในพื้นที่ห่างไกล อาจเผชิญข้อจำกัดในการเข้าถึงระบบดิจิทัล ส่งผลให้การเข้าถึงศาลและความเป็นธรรมของกระบวนการยุติธรรมถูกจำกัดในบางมิติ ขณะเดียวกัน การใช้เทคโนโลยี เช่น AI ยังมีความเสี่ยงต่อการเกิดอคติของระบบ (Algorithmic Bias) หากไม่มีมาตรการกำกับดูแลที่เหมาะสม ซึ่งอาจกระทบต่อความเป็นธรรมของคำวินิจฉัยในระยะยาว

6.3 แนวทางเชิงนโยบายและการบริหารงานยุติธรรมสำหรับศาลไทย

ผลการศึกษาเสนอว่า การนำเทคโนโลยีมาใช้ในศาลควรดำเนินการควบคู่กับการกำหนดมาตรฐานและแนวทางเชิงนโยบายที่ชัดเจน เพื่อให้สอดคล้องกับหลักนิติธรรมและบริบทของสังคมไทย โดยข้อเสนอเชิงนโยบายควรมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาเชิงปฏิบัติที่เกิดขึ้นจริง เช่น การกำหนดมาตรฐานกลางสำหรับการพิจารณาคดีทางไกล การพัฒนาระบบบันทึกข้อมูลคดีที่สามารถตรวจสอบได้ การกำหนดแนวปฏิบัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับเขตอำนาจศาลในสภาพแวดล้อมดิจิทัล รวมถึงการจัดให้มีช่องทางทางเลือกสำหรับประชาชนที่ไม่สามารถเข้าถึงระบบดิจิทัลได้

ข้อเสนอที่ได้จากการศึกษาครอบคลุมประเด็นสำคัญ ได้แก่ การพัฒนาศักยภาพบุคลากร ศาล การจัดทำมาตรฐานการเข้าถึงและการพิจารณาคดีออนไลน์ การเสริมสร้างระบบความปลอดภัยของข้อมูล และการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ การกำหนดนโยบายต้องตั้งอยู่บนฐานของข้อเท็จจริงเชิงปฏิบัติ มิใช่เพียงการนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในเชิงระบบเท่านั้น

7. สรุปและอภิปรายผล (Discussion)

บทความวิชาการนี้พบว่า ศาลยุติธรรมไทยได้เริ่มปรับตัวเข้าสู่ระบบดิจิทัลอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งการใช้ระบบยื่นฟ้องทางอิเล็กทรอนิกส์ การพิจารณาคดีผ่านวิดีโอคอนเฟอเรนซ์ และการจัดทำฐานข้อมูลคำพิพากษาออนไลน์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มระดับนานาชาติ เช่น ระบบ Online Court ของประเทศสิงคโปร์และสาธารณรัฐเกาหลี ที่มุ่งเน้นการดำเนินคดีออนไลน์เพื่อเพิ่มความสะดวกและลดต้นทุนของคู่ความ

ในขณะเดียวกัน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาดังกล่าวยังอยู่ในลักษณะของการนำเทคโนโลยีมาเสริมกระบวนการเดิมมากกว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของกระบวนการยุติธรรมอย่างแท้จริง ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าศาลไทยได้ก้าวเข้าสู่ช่วงเปลี่ยนผ่านจากระบบราชการแบบดั้งเดิมสู่ระบบยุติธรรมดิจิทัล (Digital Judiciary) ที่มีเป้าหมายไม่เพียงเพื่อเพิ่มความเร็ว แต่เพื่อสร้างศาลที่โปร่งใส เข้าถึงได้ และตรวจสอบได้ในเชิงสาธารณะมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนผ่านสู่ศาลดิจิทัลไม่ได้เป็นเพียงประเด็นด้านเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการธำรงสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน โดยผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่ากลุ่มผู้ด้อยโอกาส เช่น ผู้สูงอายุ ผู้มีรายได้น้อย หรือประชาชนในพื้นที่ห่างไกล ยังคงเผชิญข้อจำกัดในการเข้าถึงศาลดิจิทัล โดยเฉพาะในกรณีที่ต้องยื่นเอกสารผ่านระบบออนไลน์หรือเข้าร่วมการพิจารณาผ่านวิดีโอ

ข้อค้นพบนี้สะท้อนภาวะ “digital divide” ในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง มิใช่เพียงข้อจำกัดทางเทคโนโลยี นอกจากนี้ การพิจารณาคดีออนไลน์อาจมีผลต่อความเป็นธรรมของกระบวนการ เช่น การสื่อสารระหว่างคู่ความและการนำเสนอพยานหลักฐานบางประเภท อีกทั้งข้อมูลส่วนบุคคลมีความเสี่ยงหากไม่มีมาตรการป้องกันที่เหมาะสม โดยเฉพาะในคดีที่มีความอ่อนไหว เช่น คดีเยาวชนหรือคดีครอบครัว จึงอาจกล่าวได้ว่า เทคโนโลยีมิได้เป็นเพียงเครื่องมือเพิ่มประสิทธิภาพ แต่เป็นตัวแปรที่มีผลต่อรูปแบบของความยุติธรรม หากขาดกลไกกำกับดูแลที่เหมาะสม

การอภิปรายผลชี้ให้เห็นว่า การนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในศาลควรดำเนินควบคู่กับมาตรการบริหารงานและกรอบนโยบายที่ชัดเจน เพื่อสร้างสมดุลระหว่างประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมและการธำรงสิทธิของประชาชน กล่าวคือ ศาลต้องพัฒนาไปพร้อมกับวัฒนธรรมดิจิทัลของความเป็นธรรม (Digital Culture of Justice) ที่ให้ความสำคัญทั้งต่อความโปร่งใสและความเข้าใจในมิติของผู้ใช้บริการศาล ตัวอย่างแนวทางเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การพัฒนาทักษะ

บุคลากรศาล การกำหนดมาตรฐานการเข้าถึงและการพิจารณาคดีออนไลน์ การสร้างระบบความปลอดภัยของข้อมูล และการประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า ความท้าทายหลักของศาลดิจิทัลไทยไม่ได้อยู่ที่การขาดเทคโนโลยี แต่เป็นช่องว่างในการนำไปใช้จริง นอกจากนี้ ควรมีการจัดตั้งกลไกสนับสนุน เช่น ศูนย์ช่วยเหลือประชาชนในระบบศาลดิจิทัล เพื่อให้คำแนะนำด้านเทคนิค และช่องทางรับฟังข้อร้องเรียนในระบบออนไลน์ เพื่อเสริมสร้างความเชื่อมั่นระหว่างศาลกับประชาชนในระยะยาว

ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยในต่างประเทศที่ชี้ให้เห็นว่า แม้ศาลดิจิทัลจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุน แต่ต้องมีกรอบนโยบายที่ชัดเจนเพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิและความไม่เท่าเทียมของคู่ความ โดยนัยสำคัญเชิงทฤษฎี งานศึกษานี้สนับสนุนแนวคิดที่ว่า ศาลดิจิทัลควรถูกพัฒนาในฐานะระบบสังคม เทคนิค (Socio-Technical System) ที่ต้องออกแบบความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยี กระบวนการ และผู้ใช้บริการอย่างสมดุล

โดยสรุป การพัฒนาศาลยุติธรรมสู่ระบบดิจิทัลเป็นแนวทางที่จำเป็นในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ แต่ต้องดำเนินควบคู่กับมาตรการบริหารงานและกรอบนโยบายที่ชัดเจนเพื่อรักษาหลักนิติธรรมและคุ้มครองสิทธิของประชาชนอย่างสมดุล กล่าวอีกนัยหนึ่ง ศาลดิจิทัลไม่ควรถูกมองว่าเป็นเพียงโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี แต่ต้องเป็นโครงสร้างพื้นฐานทางความยุติธรรม ที่ผสมผสานความรวดเร็ว ความโปร่งใส และความเท่าเทียมเข้าด้วยกันอย่างมีคุณภาพ

7.1 ข้อคิดเห็น

การศึกษาพบว่า การพัฒนาศาลยุติธรรมเข้าสู่ระบบดิจิทัลช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและความโปร่งใสของกระบวนการพิจารณาคดีอย่างชัดเจน ทั้งในด้านความรวดเร็วของกระบวนการ การลดต้นทุน และการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวยังคงอยู่ในลักษณะของการพัฒนาเชิงเครื่องมือมากกว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของกระบวนการยุติธรรมอย่างแท้จริง

การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวจึงไม่เพียงเป็นเรื่องของเทคโนโลยี แต่เป็นการปรับตัวเชิงโครงสร้างขององค์กรตุลาการที่ต้องอาศัยการเตรียมความพร้อมทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติการ การดำเนินการในระยะเริ่มต้นยังเผชิญความท้าทายสำคัญหลายด้าน ทั้งในมิติของความเท่าเทียมในการเข้าถึงสิทธิของประชาชน ความพร้อมของบุคลากร และความเป็นธรรมในกระบวนการพิจารณา

คดี โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เช่น ผู้สูงอายุ ผู้มีรายได้น้อย และประชาชนในพื้นที่ห่างไกล ที่ยังขาดโอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยีอย่างทั่วถึง

ข้อค้นพบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงภาวะ “digital divide” ในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งมิได้เป็นเพียงปัญหาทางเทคโนโลยี แต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับความเสมอภาคในการเข้าถึงสิทธิ นอกจากนี้ การนำเทคโนโลยีมาใช้ในศาลยังมีความเสี่ยงด้านความปลอดภัยของข้อมูล และการละเมิดความเป็นส่วนตัวของคู่ความ ซึ่งหากไม่มีมาตรการกำกับดูแลที่ชัดเจน อาจกระทบต่อความเชื่อมั่นของประชาชนต่อกระบวนการยุติธรรมโดยรวม อีกทั้งโครงสร้างการบริหารงานของศาลในยุคดิจิทัลยังต้องเผชิญข้อจำกัดด้านบุคลากร ความชำนาญเฉพาะด้านเทคนิค และงบประมาณในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยี

จึงอาจกล่าวได้ว่า ความท้าทายหลักของศาลดิจิทัลไทยไม่ได้อยู่ที่การขาดเทคโนโลยีแต่เป็นช่องว่างในการนำเทคโนโลยีไปใช้ในทางปฏิบัติ ดังนั้น จากผลการศึกษา ข้อคิดเห็นเชิงวิชาการ และนโยบายที่สำคัญจึงประกอบด้วย

(1) การพัฒนาทักษะและองค์ความรู้ของบุคลากรศาลให้สามารถใช้และบำรุงรักษาเทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(2) การสร้างมาตรฐานกลางด้านกระบวนการยุติธรรมออนไลน์ เช่น ขั้นตอนการยื่นฟ้อง การพิจารณาคดีผ่านระบบวิดีโอ และการเผยแพร่คำพิพากษา เพื่อให้มีความชัดเจนและเป็นธรรมในทุกเขตอำนาจศาล

(3) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานข้อมูลและระบบความปลอดภัยทางไซเบอร์ เพื่อป้องกันการเข้าถึงหรือการรั่วไหลของข้อมูลสำคัญ

และ (4) การจัดให้มีระบบติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสะท้อนจุดแข็งและจุดอ่อนของการดำเนินงาน พร้อมปรับปรุงนโยบายให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี

ข้อเสนอเหล่านี้สะท้อนแนวคิดเชิงบูรณาการที่มองศาลดิจิทัลในฐานะระบบสังคม-เทคนิค (Socio-Technical System) ซึ่งต้องอาศัยการออกแบบร่วมกันระหว่างเทคโนโลยี กระบวนการทำงาน และผู้ใช้บริการ

โดยสรุป ข้อคิดเห็นนี้ชี้ให้เห็นว่า “ศาลดิจิทัล” จะไม่สามารถประสบความสำเร็จได้เพียงด้วยนวัตกรรม แต่ต้องควบคู่กับการบริหารจัดการเชิงนโยบายที่รอบคอบและเคารพในสิทธิมนุษยชน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ศาลดิจิทัลควรถูกพัฒนาในฐานะสถาบันยุติธรรมรูปแบบใหม่ ไม่ใช่เพียงระบบเทคโนโลยีใหม่ การเปลี่ยนผ่านสู่ศาลดิจิทัลจึงควรเป็นกระบวนการที่คำนึงถึงทั้งประสิทธิภาพและความยุติธรรมในเวลาเดียวกัน เพื่อให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสนับสนุนความยุติธรรมที่เข้าถึงได้ ไม่ใช่อุปสรรคต่อสิทธิของประชาชน

7.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การกำหนดกรอบนโยบาย “Digital Justice Framework” อย่างเป็นระบบ

ควรกำหนดกรอบนโยบายระดับชาติที่ครอบคลุมทั้งมิติเทคโนโลยี กระบวนการยุติธรรม และสิทธิของประชาชน โดยไม่จำกัดอยู่เพียงนโยบายด้าน IT แต่ต้องเป็นนโยบายยุติธรรมดิจิทัลที่กำหนดทิศทางการพัฒนาศาลในระยะยาว พร้อมตัวชี้วัดที่สามารถประเมินผลได้อย่างเป็นรูปธรรม

2. การจัดตั้งระบบ Data Governance เชิงสถาบัน

การบริหารจัดการข้อมูลต้องไม่จำกัดเพียงความปลอดภัย (Security) แต่ต้องครอบคลุมความรับผิดชอบ (Accountability) และความสามารถในการตรวจสอบย้อนกลับ (Auditability) โดยควรมีโครงสร้างกำกับดูแล เช่น คณะกรรมการ Data Governance เพื่อกำหนดมาตรฐานการใช้ข้อมูลในกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นระบบ

3. การลดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลในเชิงโครงสร้าง (Structural Digital Divide)

ควรพัฒนาระบบยุติธรรมแบบผสมผสาน (Hybrid Justice System) ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเลือกใช้ทั้งช่องทางออนไลน์และออฟไลน์ พร้อมทั้งมีมาตรการสนับสนุนกลุ่มเปราะบาง เช่น ศูนย์ช่วยเหลือทางเทคนิคหรือบริการยื่นคำร้องในศาล

4. การพัฒนาศาลยุติธรรมแบบยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Human-Centric Judiciary)

การนำเทคโนโลยีมาใช้ต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการใช้ดุลพินิจของผู้พิพากษา ไม่ใช่แทนที่ โดยเฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องกับสิทธิขั้นพื้นฐาน ความยุติธรรมเชิงเนื้อหา และบริบทเฉพาะของแต่ละคดี

7.3 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

เพื่อให้ข้อเสนอเชิงนโยบายสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม การดำเนินงานด้านศาลดิจิทัลจำเป็นต้องมีโครงสร้างการขับเคลื่อนเชิงระบบที่ชัดเจน โดยข้อเสนอเชิงปฏิบัติแต่ละประการควรถูกออกแบบให้ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่

- (1) หน่วยงานรับผิดชอบ
- (2) เครื่องมือหรือมาตรการดำเนินงาน
- (3) ตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ (Key Performance Indicators: KPI)

กรอบดังกล่าวจะช่วยให้การพัฒนาศาลดิจิทัลไม่เพียงข้อเสนอเชิงนโยบาย แต่สามารถติดตาม ประเมินผล และปรับปรุงได้อย่างต่อเนื่องบนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยข้อเสนอเชิงปฏิบัติที่สำคัญ มีดังนี้

1. พัฒนาศักยภาพบุคลากรศาล

หน่วยงานรับผิดชอบ : สำนักงานศาลยุติธรรม ร่วมกับสถาบันฝึกอบรมศาลยุติธรรม

ควรจัดอบรมและพัฒนาความรู้แก่ผู้พิพากษา เจ้าหน้าที่ศาล และบุคลากรสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ครอบคลุมการใช้ระบบ e-Filing การพิจารณาคดีออนไลน์ การจัดการข้อมูลดิจิทัล และการแก้ไขปัญหาเทคนิคเบื้องต้น เช่น การจัดหลักสูตรอบรมเชิงปฏิบัติการสำหรับเจ้าหน้าที่ศาลในจังหวัดชายแดนหรือพื้นที่ห่างไกล

ตัวชี้วัด (KPI) ระดับความสามารถด้านดิจิทัลของบุคลากร (Digital Competency Score) และสัดส่วนบุคลากรที่ผ่านการอบรมตามเกณฑ์มาตรฐาน

2. สร้างมาตรฐานและคู่มือปฏิบัติการดิจิทัล

หน่วยงานรับผิดชอบ : สำนักงานศาลยุติธรรม ร่วมกับฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ

จัดทำคู่มือและมาตรฐานการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ เช่น แนวทางการยื่นฟ้อง การพิจารณาคดีผ่าน Video Conference การจัดเก็บและเข้าถึงข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ พร้อมตัวอย่างกรณีศึกษา เช่น คู่มือการใช้ระบบ e-Court สำหรับศาลจังหวัดและศาลอุทธรณ์

ตัวชี้วัด (KPI) ระดับความสอดคล้องของการปฏิบัติงานระหว่างศาล (Standard Compliance Rate)

3. ติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

หน่วยงานรับผิดชอบ : สำนักงานศาลยุติธรรม

สร้างระบบติดตามและประเมินผลการใช้เทคโนโลยีในศาล เช่น การสำรวจความพึงพอใจของคู่ความ การรายงานข้อผิดพลาดของระบบ และการวิเคราะห์แนวโน้มการใช้งาน เพื่อนำข้อมูลมาปรับปรุงระบบให้เหมาะสมกับสถานการณ์จริง

ตัวชี้วัด (KPI) ระดับความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ และอัตราการเกิดข้อผิดพลาดของระบบ

4. เสริมความปลอดภัยของระบบดิจิทัล

หน่วยงานรับผิดชอบ : สำนักงานศาลยุติธรรม ร่วมกับหน่วยงานด้านความมั่นคงไซเบอร์

ลงทุนในมาตรการความปลอดภัย เช่น การเข้ารหัสข้อมูล การสำรองข้อมูล การควบคุมสิทธิ์เข้าถึง และการตรวจสอบระบบอย่างสม่ำเสมอ เช่น การจำลองสถานการณ์การโจมตีระบบ (Cyber Drill)

ตัวชี้วัด (KPI) จำนวนเหตุการณ์ข้อมูลรั่วไหล (Data Breach Incidents) และระดับความพร้อมด้านความมั่นคงปลอดภัย (Cybersecurity Readiness Level)

5. อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนและคู่ความ

หน่วยงานรับผิดชอบ : สำนักงานศาลยุติธรรม ร่วมกับหน่วยงานด้านดิจิทัลของรัฐ

จัดตั้งจุดบริการสาธารณะ (Digital Service Kiosk) ในศาลทุกระดับ พร้อมระบบช่วยเหลือออนไลน์ เช่น Chatbot หรือสายด่วนสำหรับผู้ไม่ถนัดเทคโนโลยี

ตัวชี้วัด (KPI) อัตราการเข้าถึงบริการศาลดิจิทัลของประชาชน และจำนวนผู้ใช้บริการในกลุ่มเปราะบาง

6. พัฒนากลไกการบริหารข้อมูลและการวิเคราะห์คดี

หน่วยงานรับผิดชอบ : สำนักงานศาลยุติธรรม ร่วมกับหน่วยงานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ

พัฒนาระบบฐานข้อมูลกลางและใช้ Data Analytics หรือ AI ในการวิเคราะห์คดี เช่น การจัดลำดับความสำคัญของคดี การวิเคราะห์แนวโน้มคดี เพื่อสนับสนุนการจัดสรรทรัพยากรและลดความล่าช้า

ตัวชี้วัด (KPI) ระยะเวลาการพิจารณาคดีเฉลี่ย และประสิทธิภาพในการจัดการคดี (Case Clearance Rate)

7.4 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

แม้ว่าการศึกษานี้จะสามารถวิเคราะห์เชิงนโยบายและกรอบแนวคิดได้อย่างเป็นระบบ แต่ยังมีข้อจำกัดในด้านข้อมูลเชิงประจักษ์ ดังนั้น งานวิจัยในอนาคตควรมุ่งสู่การศึกษาเชิงภาคสนาม (Empirical Research) เพื่อประเมินผลกระทบของศาลดิจิทัลในสถานการณ์จริง

ตัวอย่างประเด็นที่ควรศึกษา ได้แก่

- 1) การเปรียบเทียบผลลัพธ์ของคดีที่ดำเนินการผ่านระบบออนไลน์กับระบบปกติ
- 2) การวัดการรับรู้ความเป็นธรรมของคู่ความ (perception of fairness)
- 3) การศึกษาพฤติกรรมการเข้าถึงศาลของกลุ่มเปราะบางในบริบทดิจิทัล

การศึกษาดังกล่าวจะช่วยสร้างฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สามารถนำไปใช้สนับสนุนการกำหนดนโยบายและปรับปรุงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

7.5 การนำไปใช้ประโยชน์

บทความวิชาการนี้มีความสำคัญทั้งในเชิงนโยบาย การบริหารงานยุติธรรม และเชิงวิชาการ โดยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเป็นรูปธรรมในหลายมิติ ดังนี้

ประการแรก ในเชิงนโยบาย บทความนี้สามารถใช้เป็นกรอบแนวทางสำคัญในการพัฒนานโยบายศาลดิจิทัลของศาลยุติธรรมไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยข้อเสนอที่นำเสนอช่วยให้สามารถกำหนดมาตรการคุ้มครองสิทธิของประชาชนได้อย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทั้งการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมออนไลน์ การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล การกำหนดมาตรฐานความโปร่งใส และการพัฒนาเทคโนโลยีติดตามประเมินผลเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามหลักนิติธรรมและความเป็นธรรมอย่างแท้จริง

ประการที่สอง ในเชิงปฏิบัติการ บทความสามารถนำไปใช้ปรับปรุงการบริหารงานศาลในระดับหน่วยงานได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น การพัฒนาทักษะบุคลากรศาลด้านเทคโนโลยี การจัดทำคู่มือปฏิบัติการดิจิทัล การกำหนดมาตรฐานการใช้ระบบ e-Filing และ Video Conference ตลอดจนการพัฒนาระบบการจัดเก็บและเข้าถึงข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์อย่างปลอดภัย

ประการที่สาม ในเชิงวิชาการ บทความนี้สามารถใช้เป็นฐานความรู้สำหรับนักวิจัยและนักวิชาการด้านกฎหมาย เทคโนโลยี และการบริหารงานยุติธรรม โดยช่วยสร้างความเข้าใจเชิงบูรณาการระหว่าง เทคโนโลยี กระบวนการยุติธรรม และสิทธิของประชาชน อีกทั้งยังสามารถต่อยอดเป็น การศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างประเทศ หรือการศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับผลกระทบของ ศาลดิจิทัลในบริบทต่าง ๆ ได้

ประการสุดท้าย ในมิติของสังคมและประชาชน บทความนี้มีบทบาทในการส่งเสริมความตระหนักรู้เกี่ยวกับการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมดิจิทัล และการคุ้มครองสิทธิของประชาชน โดยช่วยให้ประชาชนเข้าใจสิทธิและกลไกของศาลดิจิทัลมากขึ้น ตัวอย่างเชิงปฏิบัติ เช่น การพัฒนาจุดบริการ e-Court ในพื้นที่ห่างไกล การใช้ระบบ Video Conference ในการพิจารณาคดี หรือการจัดทำฐานข้อมูลคำพิพากษาออนไลน์ ล้วนเป็นแนวทางที่สามารถลดข้อจำกัดด้านการเข้าถึงและเพิ่มความโปร่งใสของกระบวนการยุติธรรมได้ อย่างไรก็ตาม บทความยังชี้ให้เห็นว่า การนำเทคโนโลยีมาใช้ต้องดำเนินควบคู่กับมาตรการลดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล เพื่อไม่ให้ศาลดิจิทัลกลายเป็นกลไกที่สร้างความไม่เสมอภาคในทางปฏิบัติ

โดยสรุป บทความวิชาการนี้มีคุณค่าในฐานะกรอบต้นแบบเชิงนโยบาย (Policy Prototype) ที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎี นโยบาย และการปฏิบัติได้อย่างเป็นระบบ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาศาลยุติธรรมไทยให้ก้าวสู่ระบบดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับการคุ้มครองสิทธิของประชาชนอย่างสมดุลและยั่งยืน

References

- เจษฎา สรณวิช. การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีบล็อกเชนในศาลยุติธรรมไทย. สาขาวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยสยาม, 2564.
- เฉลิมชัย ควรหา. (2562). ศาลฎีกาเกาหลีและระบบศาลอิเล็กทรอนิกส์. ดุลพาห: สำนักงานกฎหมาย และวิชาการศาลยุติธรรม, สำนักงานศาลยุติธรรม, 1(66), มกราคม-เมษายน.
- ชัชวาลย์ ช้องคำ. การพัฒนาระบบสำนวนความอิเล็กทรอนิกส์เพื่อการบริหารจัดการคดีของศาลยุติธรรม. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2567.
- ณัฐนิชา คชะ. การศึกษารูปแบบการจัดเก็บและบริหารข้อมูลอัตลักษณ์บุคคลเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในศาลยุติธรรม (กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2567), 2.
- ธิตพิงค์ ภัวพัฒน์วุฒิกุล. ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารจัดการข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศ กระบวนการยุติธรรม. คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2561.
- ปาลวี สรณวัตร. การยอมรับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศต่อระบบศาลอิเล็กทรอนิกส์ (e-Court) ของข้าราชการตุลาการศาลยุติธรรมไทย. คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.
- พรทิพย์ เตชะสมบูรณาจิก และภุริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา. 2567. “การประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในกระบวนการยุติธรรม: แนวโน้มปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต.” *วารสารปัญญาประดิษฐ์และกฎหมาย* 12, ฉบับที่ 2: 45–63. <https://doi.org/10.1007/s44230-024-00074-2>. 27.
- วิรุจน์ วิโรจน์ธนากุล. ความพร้อมของบุคลากรภาครัฐกับการปรับใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการให้บริการประชาชน ของสำนักงานศาลยุติธรรม : กรณีศึกษากลุ่มงานช่วยพิจารณาคดี สำนักงานศาลยุติธรรมช่วงเวลา พ.ศ. 2562 – พ.ศ. 2564. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564.
- ศราวุธ เสาวภาพ. แนวทางการปรับปรุงระบบการจัดการข้อมูลของศาลยุติธรรมเพื่อให้รองรับต่อการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในการบริหารจัดการคดี: ศึกษากรณีการกำหนดจำนวนวันนัดสืบพยาน. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2565.
- สำนักงานกิจการยุติธรรม. “กระบวนการยุติธรรมทางอาญาในเศรษฐกิจดิจิทัล.” สืบค้นเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2568 จาก <https://justicechannel.org/watch/sym18-2>

- Bannister, F., & Connolly, R. (2014). ICT, “public values and transformative government: A framework and programme for research.” *Government Information Quarterly*, 31(1), 119–128. Accessed <https://doi.org/10.1016/j.giq.2013.06.002>
- Binns, R. (2018). “Algorithmic accountability and public reason.” *Philosophy & Technology*, 31(4), 543–556. Accessed <https://doi.org/10.1007/s13347-017-0263-5>
- Binns, R. (2024). “Artificial intelligence in the judiciary: A critical view.” *Futures*, 154, 103268. Accessed <https://doi.org/10.1016/j.futures.2024.103268>
- Kharlanov, A., & Morozova, T. (2024). “Application of artificial intelligence in justice: Current trends and prospects.” *Artificial Intelligence and Law Review*, 12(2), 45–63. Accessed <https://doi.org/10.1007/s44230-024-00074-2>
- Konttinen, L., & Koulou, R., & Sankari, S. (2022). Research agenda for algorithmic fairness studies: Access to justice lessons for interdisciplinary research. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 5:882134. Accessed <https://doi.org/10.3389/frai.2022.882134>
- Trist, E. L., & Bamforth, K. W. (1951). “Some social and psychological consequences of the longwall method of coal getting: An examination of the psychological situation and defences of a work group in relation to the social structure and technological content of the work system.” *Human Relations*, 4(1), 3–38. Accessed <https://doi.org/10.1177/001872675100400101>